

Інститут археології НАН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ЗВІТ ПРО ОБСТЕЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ТОРКІВ У 2021 РОЦІ

**Віталій Рудь, Ольга Зайцева, Віктор Косаківський,
Діана Найченко**

Київ 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
Методика досліджень	3
Історія дослідження поселення Торків	3
Географічне положення	4
Характеристика знахідок	5
Висновки	6
Джерела та література	7
Альбом рисунків	8

ВСТУП

Улітку 2021 р. проведено обстеження енеолітичного поселення Торків культурного комплексу Кукутень-Трипілля. Дослідження проведено у межах польової діяльності Східноподільської археологічної експедиції Інституту археології НАН України, за співпраці з Науково-дослідною лабораторією археології Київського університету ім. Бориса Грінченка та Вінницьким державним педагогічним університетом ім. Михайла Коцюбинського.

Обстеження проведені з метою з'ясування топографічних умов розміщення поселення, визначення площі поширення підйомного матеріалу та уточнення відносної хронології пам'ятки, оскільки попередні відомості про поселення Торків вкрай обмежені.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Обстеження поселення здійснено в серпні, а отже більшість досліджених ділянок були покриті рослинністю. Оглядалися усі можливі ділянки з невисоким рослинним покривом та зорані, а також польові дороги. Проведено фотофіксацію сучасних умов пам'ятки та здійснено збір підйомного матеріалу із фіксацією географічних координат кожної знахідки. Обстеження здійснені із використанням навігаційного обладнання – додатку Locus Map, встановленого на смартфон. Це забезпечило точність фіксації координат знахідок до 6 м, що є цілком прийнятним для такого роду досліджень. Подальша обробка навігаційних даних здійснена у програмному середовищі QGIS 3.14.1. Методом картографування та екстраполяції даних у зазначеній програмі визначено орієнтовну площу поселення (рис. 1). При цьому враховано поширення підйомного матеріалу та відомості щодо планування енеолітичних поселень регіону (Гусев 1995, Рудь 2018).

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ТОРКІВ

У археологічних публікаціях відсутні детальні відомості про поселення Торків. У кількох джерелах міститься лише згадка про наявність поселення

біля однойменного села (Гусєв 1995, 50, рис. 6, 7; Заєць 2001; Рудь 2015). Відкрито поселення на початку 1970-х рр. студентом історичного факультету Вінницького державного педагогічного інституту (ВДПІ) ім. М. Коцюбинського Степаном Івановичем Дровозюком, який нині є доктором історичних наук, ректором КЗВО "Вінницька академія безперервної освіти". У 1978 р. поселення обстежене викладачем ВДПІ П. І. Хавлюком. Ним зібрано ліпну кераміку, розписану монохромним орнаментом, фрагменти обмазки та крем'яні скребки і відщепи (Хавлюк 1978). На початку 90-х рр. поселення обстежене С. О. Гусєвим (Гусєв 1995, 50).

ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Енеолітичне поселення (рис. 1) розташоване між селами Торків та Бортники у Тульчинському районі Вінницької області. Воно займає великий мисоподібний край плато, який з півдня обмежений лівим берегом р. Шпиківка (рис. 2), а із заходу та північного-заходу – лівим берегом безіменного струмка, що впадає у р. Шпиківка. Остання є правим допливом р. Південний Буг (басейн Чорного моря), в яку впадає за 11 км на північний схід від поселення. Зі сходу мис відділений від основи плато неглибокою балкою, яка врізається у долину р. Шпиківка.

Центральна та північна частини поселення зайняті сільськогосподарськими полями, а південна частина – невеликими індивідуальними ділянками, які використовуються з тією ж метою. У південно-східній частині поселення розташовуються садиби та присадибні ділянки мешканців с. Бортники. Території окремих садиб густо порослі чагарниками. Через територію поселення проходить насипна дорога, яка з'єднує села Торків та Бортники, а також кілька ґрунтових доріг. З обох боків дороги Торків – Бортники вирито широкі канави, земля з яких, схоже, й вибрана для спорудження дорожнього полотна. Дорога між селами супроводжена лісосмугою з обох боків. Лісосмуга також розміщена і вздовж ґрунтової дороги, яка рухається у північному напрямку від дороги Торків –

Бортники, маркуючи межу між землями сіл. Біля поселення на р. Шпиківка споруджений ставок, ширина водного плеса якого на різних ділянках становить 130-160 м, а довжина понад 800 м.

Під час обстеження пам'ятки вдалося оглянути окремі ділянки у південній та північно-східній ділянках поселення. Це насамперед польові дороги та зорані частини пам'ятки. Польова дорога, яка прямує від шляху Торків-Бортники в сторону дамби ставка на р. Шпиківка проходить через заглиблений об'єкт трипільської культури. Темна пляма об'єкту добре помітна на сіро-жовтому полотні дороги, яка заглиблена у материковий шар ґрунту (рис. 3). Документування географічних координат знахідок дає можливість визначити орієнтовну площу поселення. Схоже, вона становить близько 40 га.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗНАХІДОК

Серед підйомного матеріалу, знайденого на поселенні, є фрагменти обпаленої глини та керамічного ліпного посуду. Перші є конструктивними елементами наземних дерев'яно-глиняних, типових для трипільської культури, споруд, зруйнованих пожежею. Шматки обмазки мають іноді відбитки дерев'яних конструкцій з одного боку, а до глиняної маси додано у великій кількості полу.

Керамічний посуд (рис. 4) з поселення поділяємо на дві групи. До першої зараховуємо кухонний посуд (рис. 6, 9), виготовлений із глини з домішкою подрібненої мушлі. Морфологічно – це горщики із вертикальними вінцями, покритими розчосами. Друга група посуду – столовий (рис. 5; 6: 1-7), виготовлена із суміші двох глин, каолінітової та озалізненої. Для виробництва великих посудин тісто погано вимішане – добре помітні прошарки різних за кольором глин. Малі ж посудини формували із добре вимішаної глиняної маси. До тіста великих за розміром посудин додавали дрібнозернистий пісок чи шамот у малій кількості. Ці домішки у малих посудинах практично відсутні. За формами у зібраній колекції маємо конічні миски різних розмірів (рис. 5), грушеподібний посуд із кулястою верхньою

частиною та різким переходом до нахилоного всередину вінця (рис. 6: 4), гострореберні кубки (рис. 6: 1-2), вузькогорлі та широкогорлі посудини закритих форм із короткими чи довгими лійчастими вінцями (рис. 6: 3, 5). Із тіста аналогічного столовим посудинам виготовлена й антропоморфна статуетка. Маємо фрагмент центральної частини стоячої статуетки (рис. 6: 8).

ВИСНОВКИ

Поселення біля с. Токів відоме ще з 70-х рр. минулого століття, але детально археологами не було досліджене. П. І. Хавлюк (1978) та С. О. Гусєв (1995) вказують, що поселення відноситься до пізнього етапу розвитку культури – Трипілля СІ (за періодизацією Т. С. Пассек), що й не суперечить і результатам наших досліджень. Географічно поселення тяжіє до ареалу поширення середньобузької локальної групи (Гусєв 1995). Однак необхідно відзначити, що в колекції з поселення наразі міститься невелика кількість посуду, слідів розпису на якому не збереглося, а тому не виключаємо, що зі збільшенням колекції належність поселення до локальної групи може бути скорегована. Адже поселення локалізоване у малодослідженому регіоні поширення КККТ. Дещо південніше та західніше відомі поодинокі поселення петренської групи (Косаківський та ін. 2017), а у південно-східному напрямку – пам'ятки чечельницької групи. Але загалом добре досліджені пам'ятки етапу СІ на просторах між поселеннями Ялтушків (Рижов 1993), Немирів (Гусєв 1995) та Стіна (Макаревич 1958) відсутні, що додає актуальності майбутньому вивченню пам'яток цього часу в регіоні.

Картографування великих поселень КККТ свідчить про відсутність поселень значних площ етапу СІ на проміжку між Чечельником та Ялтушковим у межиріччі Південного Бугу та Дністра (Rud et al. 2019; Рудь та ін. 2019). Натомість площа Торкова, яку визначаємо у 40 га, вказує на існування у регіоні поселень із достатньо великою площею. А тому посилення польової активності в цій частині поширення КККТ виглядає досить актуальним завданням майбутнього.

Джерела та література

Гусєв С. О. Трипільська культура Середнього Побужжя рубежу IV–III тис. до н. е. Вінниця, 1995, 304 с.

Гусєв С. О. Трипільські поселення поблизу Немирова. Археологія, 1995, 3, 73-80.

Заєць І. І. Трипільська культура на Поділлі. Вінниця, 2001. 184 с.

Косаківський В. А., Кислиця Ю. В., Ленчук Д. М. Нове трипільське поселення біля с. Руданське Шаргородського району на Вінниччині. Вісник факультету історії, етнології і права. Вип. XV, 2017, 5-7.

Макаревич М. Л. Исследования в районе с. Стена на Среднем Днестре. КСИА АН УССР, 1960, 10, 23–32.

Рижов С. М. Дослідження трипільських поселень по р. Лядовій у Середньому Подністров'ї. Подільська старовина, 1993, 85–96.

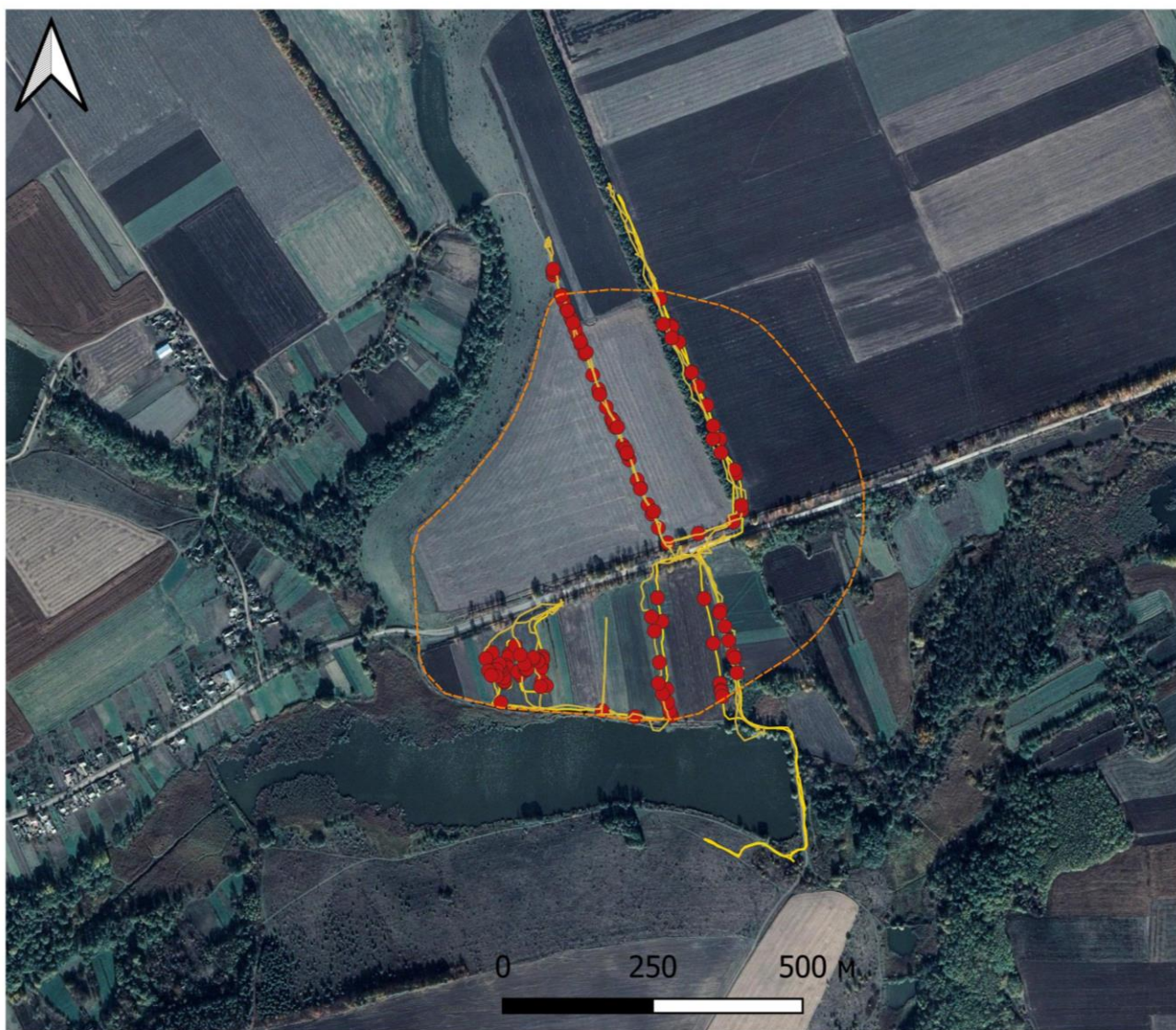
Рудь В. С. Трипільська культура півдня лісостепової зони у межиріччі Південного Бугу та Дністра (етапи VII–CI). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.04 «Археологія». 2018.

Рудь В. С., Хофманн Р., Косаківський В. А., Зайцева О. В., Мюллер Й. Білий Камінь: планування найбільшого поселення трипільської культури межиріччя Південного Бугу та Дністра. Археологія і давня історія України. 4(33), 362-372.

Хавлюк П. І. Науковий звіт про дослідження археологічних пам'яток на території Південного Побужжя експедицією Вінницького педінституту в 1978 р. Науковий архів ІА НАН України. 1978.

Rud V., Hofmann R., Kosakivskyi V., Zaitseva O., Müller J. Trypillia Megasites West of the River Southern Buh: Preliminary Results of Bilyi Kamin Site Investigation in 2018. Journal of Neolithic Archaeology, 21, 2019, 27–60. <https://doi.org/10.12766/jna.2019.2>.

АЛЬБОМ РИСУНКІВ

- - локалізація артефактів
- - орієнтовна межа поселення
- - маршрути розвідки

Рис. 1. Локалізація поселення Торків. Основа карти – сателітний знімок Google.

Рис. 2. Торків. Південно-західна частина поселення. Вигляд із заходу.

Рис. 3. Торків. Пляма заглибленого об'єкту на польовій дорозі.

Рис. 4. Торків. Фото фрагментів кераміки.

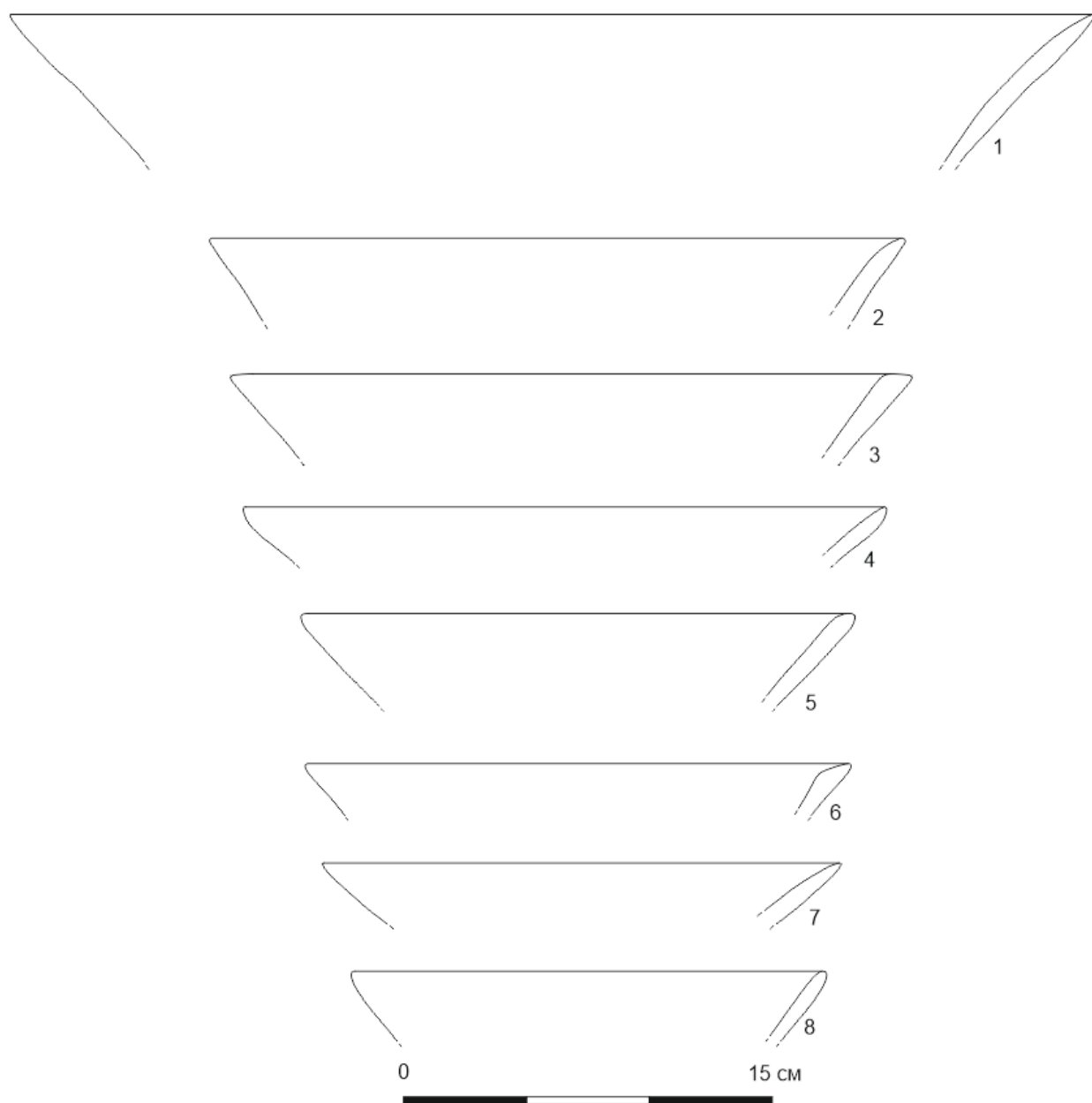

Рис. 5. Торків. Столовий посуд.

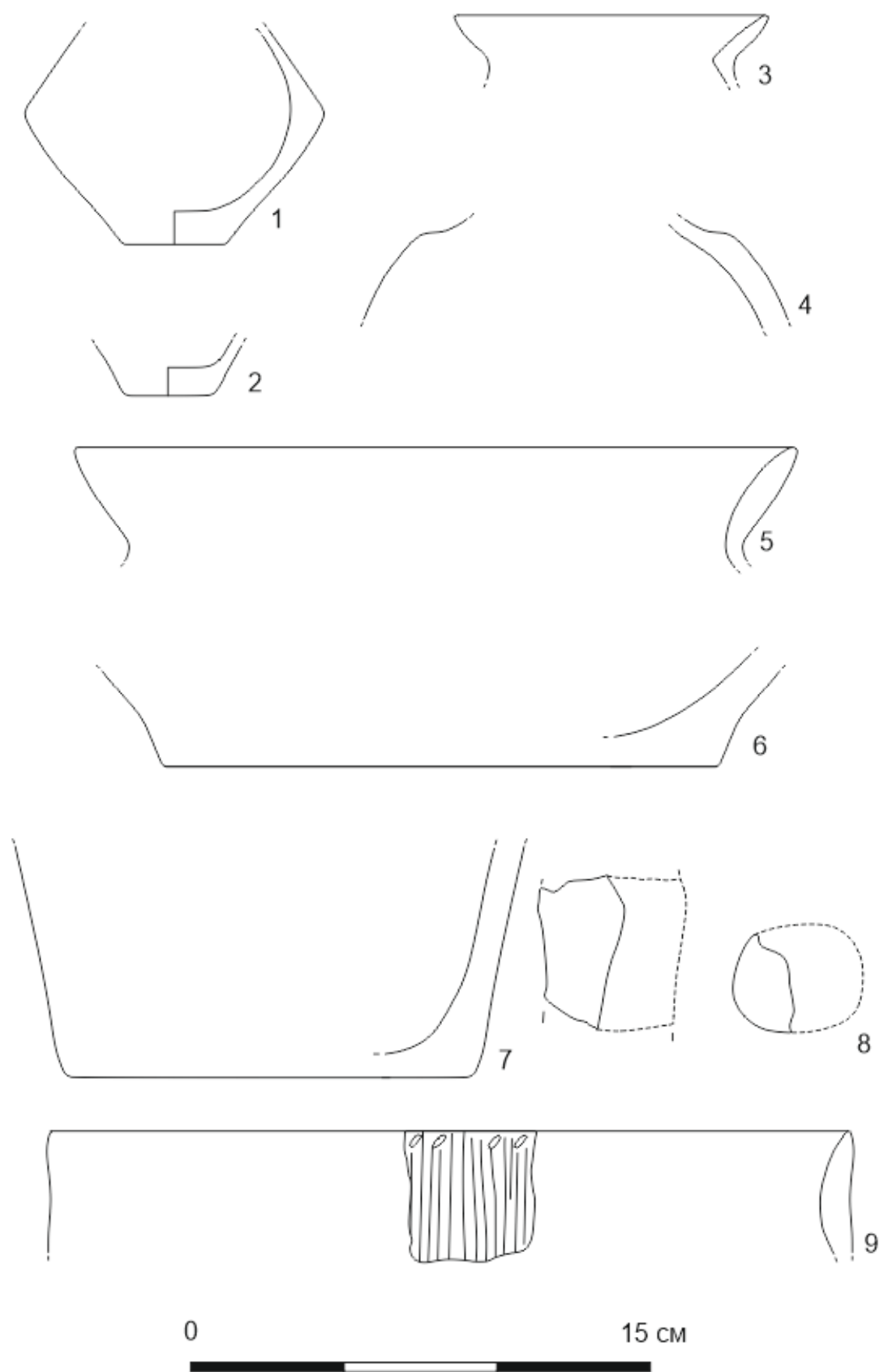

Рис. 6. Торків. Столовий (1-7) і кухонний посуд (9), фрагмент статуетки (8).